

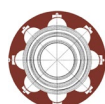
Hammarlunda kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2016-09-20

Max Laserna
Byggnadsantikvarie

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Hammarlunda kyrka

Löberöds församling, Frosta kontrakt, Lunds stift, Hammarlunda socken, Hammarlunda 16:1, Eslövs kommun, Skåne län, Skåne.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Bland trädbevuxna kullar i det kuperade odlingslandskapet strax norr om Kävlingeån, mellan Harlösa och Holmby, ligger byn Hammarlunda. Arkeologiska fynd i området kring Kävlingeån, som historiskt varit en viktig transportled från havet in i landet, visar på boplatser sedan tidig stenålder. Namnet Hammarlunda omnämns i bevarade dokument första gången 1353. Förledet *Hammar-* tillskrivs betydelsen stenig backe eller sand- eller lerbrant, medan efterledet har den mer uppenbara betydelsen trädsamling eller dunge. Denna lund har av tradition kopplats samman med en plats cirka 600 meter nordväst om kyrkan som tolkats som en hednisk offerplats.

Få arkeologiska undersökningar har genomförts i byn, men utgrävningar i kyrkans västtorn vid mitten av 1960-talet tyder på att platsen var betydelsefull under vikingatid och tidig medeltid. Den medeltida byn antas ha haft en snarlik utbredning som det Hammarlunda som syns på den geometriska avmätningsskattan från 1767, där tio av

Flygbild över Hammarlunda 2014, tagen från sydost. Foto: Pär-Martin Hedberg.

byns gårdar ligger i ett stråk söderut från kyrkan, och ytterligare två gårdar är placerade något mer avlägset i väster. Troligen har här funnits en stormansgård, som ska ha legat i närheten av de två gårdarna väster om kyrkan alternativt närmare och då möjligen norr om kyrkan.

Under 1770-talet gjordes upprepade försök att efter laga kungörelse genomföra stor-skifte i Hammarlunda. Eftersom åkermarkernas beskaffenheter ansågs för olika genomfördes dock inget skifte förrän 1830-talets laga skifte, då nio av byns tolv hemman flyttades ut på ägorna. I dagens Hammarlunda by finns förutom de kvarliggande gårdarna bebyggelse i form av gatehus öster och väster om kyrkan. Direkt öster om kyrkan ligger byns gamla skolhus i rött tegel.

Kyrkobyggnaden

Hammarlunda kyrka är en romansk stenkyrka, troligen byggd under 1100-talets mitt eller andra hälft. På platsen har tidigare stått två stavkyrkor, uppförda efter samma mittaxel och med samma placering av långhusens norra och södra väggar som stenkyrkan. Det är därför sannolikt att kyrkorna avlöst varandra relativt omgående. Arkeologiska fynd tyder på att den första kyrkan byggdes under 1000-talets andra hälft. Efter en brand har denna ersatts av den andra kyrkan under 1000-talets sista decennier.

Den nuvarande kyrkan som enligt traditionen är helgad till Sankt Anna bestod ursprungligen av långhus och kor med absid. Den höga kvaliteten på byggnadsmaterial och hantverksskickligheten i utförandet skulle kunna tyda på att kyrkan uppförts av en lokal storman med goda ekonomiska resurser och organisatorisk fallenhet.

Entréer fanns ursprungligen i form av såväl syd- som nordportal i långhusets västra del. Långhuset hade även två högt sittande fönster i söder samt ett i norr. I absiden finns inga spår av äldre fönsterupptagningar, men det är troligt att ett fönster funnits på platsen för den sentida dörröppningen i öster. Koret tycks inte fått fönster förrän under senare medeltid, i samband med de valvslagningar som då utfördes i kor och långhus. Byggnadsarkeologiska spår tyder på att vapenhuset i söder har tillkommit ungefär samtidigt som valvslagningarna, och att långhuset innan dess haft platt innertak. I koret var möjligen den romanska takstolen synlig från kyrkorummet.

Romanska kalkmålningar daterade till cirka 1225 föreställande Kain och Abel finns bevarade i koret ovanför valven. Professorn i konstarkeologi Otto Rydbeck kopplade i början av 1900-talet samman dessa med liknande målningar i Harlösa kyrka och hävdade att de måste ha utförts av samme mästare, en teori som senare har motsagts av teologie dr Knud Banning. Även taklaget i ek kan ha konstruerats under slutet av medeltiden, men då med delvis återanvänt virke. Dendrokronologiska undersökningar från 1970-talet, som förvisso beskrivs som osäkra, har daterat olika delar av takstolskonstruktionen till såväl mitten av 1000-talet, tidigt 1100-tal samt tidigt och sent 1400-tal.

Tornets valvslagningar är stilhistoriskt daterade till 1200-talet, vilket är ovanligt tidigt, och skulle därför kunna vara samtida med tornets uppförande. Teorier som

gjort gällande att rundtornet skulle vara ursprungligt från kyrkans uppförande har förekommit genom åren. En puts- och murverksundersökning som utfördes i början av 1990-talet, och som tycks vara det senaste inlägget i frågan, drar dock slutsatsen att tornet uppförts i ett något senare skede, sannolikt under tidigt 1200-tal. Ett av beläggen för detta är att den västra långhusgaveln har ursprunglig puts bakom tornets anslutande murverk.

Rundtorn är sällsynta och finns idag endast på tre andra kyrkor i Skåne, nämligen Bollerups, Blentarps och Hammarlövs kyrkor. Funktionen har historiskt ansetts vara försvarsmässiga, där de i Hammarlundas fall åtta ljudhålen tolkats som senare förstörade skyttegluggar. Murverksundersökningarna på 1990-talet visar dock att fem av hålen är ursprungliga och aldrig har ändrats. Av de tre sekundära ljudhålen i väster och söder kan möjligen ett ha förstörats under senmedeltid, medan de andra två utvidgats först under 1700-talet.

Vid utgrävningar i tornet på 1960-talet påträffades två stenkistor innehållandes ben från en man, en kvinna samt tre barn. Stenkistorna har stilhistoriskt daterats till 1150 respektive 1180 och därför antagits utgöra kvarlevorna av kyrkans byggherre. Att tornet i modern tid konstaterats vara sekundärt avfärdar en sådan förklaring. Fynden bör enligt nya teorier istället kopplas samman med en förändring i patronatsförhållandet och tornets primära funktion vid anläggandet tolkas som gravrum. En annan funktion, om än långt ifrån vetenskapligt belagd, är tornets helande kraft. Tre varv runt kyrkan, helst på S:t Hans-afton, sades göra gott för hälsan. Bäst blev effekten om man dessutom skrubbade ryggen mot tornet.

Sedan valvslagningen och uppförandet av vapenhuset under senare delen av medeltiden har kyrkan genomgått väldigt få ändringar. Efter att biskop Flensburg 1875 besökt kyrkan och framhåller att den bör flyttas då den är "skrymmande och osäker att

Det ålderdomliga uttrycket tyder på att tornet kan ha valvslagits redan vid uppförandet på 1200-talet. Tornet kan initialt ha fungerat som gravkor för kyrkans patronus. Idag används tornrummet som sidokapell.

beträda” upprättas två år senare ett om- och tillbyggnadsförslag av arkitekt Fredrik Wilhelm Scholander. Förslaget skulle inneburi rivning av vapenhus, kor och absid till förmån för korsarm och nytt kor med absid. Av ekonomiska skäl kom inget av detta att realiseras.

De få förändringarna som skett efter medeltiden rör istället främst tillkomsten av ny fast inredning samt byte av taktäckningsmaterial. 1589 anskaffar kyrkan sin nuvarande altarpopsats och 1636 tillverkas läktarpredikstolen av bildhuggaren Jacob Kremberg. På 1730- eller 1740-talet repareras tornets murverk efter att ha rasat i söder och väster. En samtida beskrivning berättar att kyrkan har blytak bortsett från tornet som har stentak och vapenhuset som är belagt med tegel. På 1700-talet sker även fönsterutvidgningar i såväl långhus som kor.

1807 får kyrkan sin första orgel med orgelläktare efter ritningar av arkitekt Olof Tempelman, och 1841 målas och förgylls orgelfasaden. 1815 brinner prästgården i Harlösa ned och de äldre arkivhandlingar gällande Hammarlunda kyrka som förvaras där går förlorade. Efter ett ras muras 1850 södra väggen i vapenhuset om och entréporten byts ut. Arbetena bekostas av greve Axel Axelsson De la Gardie på Löberöds gods.

Kyrkan byter vid ett flertal tillfällen under 1800-tal och tidigt 1900-tal taktäckningsmaterial. Blytaken försvinner i sin helhet på 1880-talet, enligt flera källor till förmån för tegel. Vapenhuset har vid denna tidpunkt spåntak. 1896 får tornet järnplåt, vilket det möjligen också kan ha haft tidigare, och övriga takfall täcks med asfaltspapp som 1920 ersätts av enkupigt lertegel med pappen bevarad under. Uppgiften om att taken bekläddes med tegel redan på 1880-talet för att väldigt snart därefter få papptak fram-

Sedan uppförandet av vapenhuset vid slutet av medeltiden har Hammarlunda kyrka bibehållit samma byggnadsvolym.

står som osannolika, troligen rör det sig om en planerad tegeltäckning som av ekonomiska skäl fått skjutas på framtiden.

Kyrkans nuvarande orgel, byggd av Olof Hammarberg i Göteborg, installeras 1927. Kungliga Byggnadsstyrelsen beslutar 1951 om installation av elektrisk uppvärmning och sju år senare om att torntakets rödmålade järnplåt ska bytas mot kopparplåt. 1965 påbörjas omfattande arkeologiska undersökningar och restaureringsarbeten. Bland annat flyttas predikstolen till sin nuvarande plats vid norra långhusväggen, samtidigt som den återfår sin ursprungliga form. Vidare omfattar arbetena ändring av bänkarna, ny fot till dopfunten, invändig och utvändigt kalkning, elektrisk ringledning mellan predikstol och torn, framtagning av sandstensportaler i långhuset, ändring av vapenhusets tak för att synliggöra tympanonen, förvaringsskåp i vapenhuset, ny trappa till tornet samt konservering av predikstol och altaruppsats.

Vid mitten av 1990-talet genomförs underökningar av murverk och puts. Förutom vad som tidigare nämnts framkommer att kyrkan sannolikt varit oputsad ursprungligen, om än för en relativt kort period. Det första vitkalkade putslagret tillkommer möjligen redan på 1100-talet, och i fasadernas rundbågefris var då varannan båge rödfärgad. Efter en omputsning på 1500- eller 1600-talet målas varje båge röd och svart samtidigt som gråblå kvadermålningar utförs runt fönstren. Någon gång under 1800- eller 1900-talet spritputsas kyrkan istället för att som tidigare slätputsas. Efter undersökningarna föreslås en återgång till slätputs. Därtill utförs en rad renoverings- och restaureringsarbetet, såsom konservering av predikstol och altaruppsats samt restaurering av rundbågefriserna.

2002 avfärgas tornet med kalkcementfärg efter förslag från Forsberg & Wikerstål Arkitekter AB.

Exteriör

Hammarlunda kyrka är uppförd med murar i kvartsit med inslag av gråsten, sandsten och kritsten. Sannolikt är alla väggar fullmurade, undantaget tornet som med säkerhet är murat i skalmursteknik. Kor, absid och torn vilar på en skråhuggen sandstenssockel medan långhus och vapenhus saknar synlig sockel. Samtliga takfall är täckta med enkupigt rött lertegel, förutom tornet som har kopparplåt i skivtäckning. Avvattning sker genom häng- och stuprännor i svartmålad plåt. Fönstrens solbänkar är gjutna i betong och gråmålade. Kyrkan är i sin helhet vitkalkad och slätputsad.

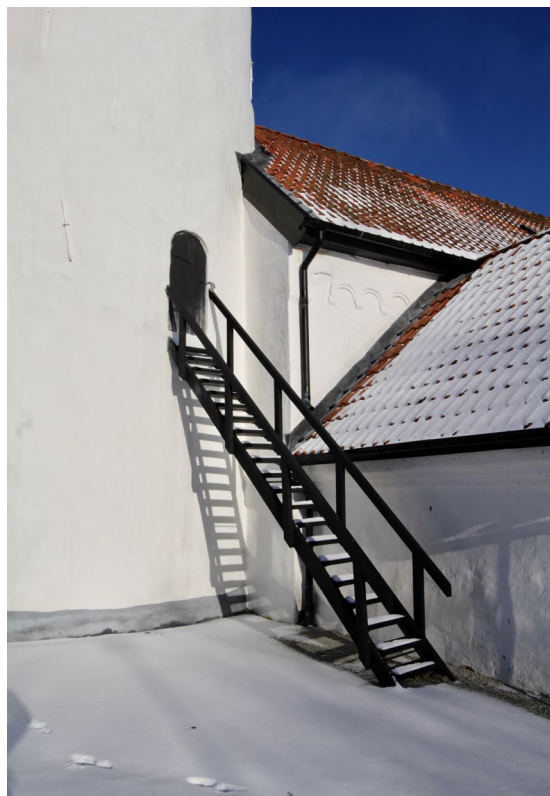
Det runda tornet i väster har i bottenvåningen ett större rundbågigt fönster med diagonalställda gjutjärnsspröjsar rakt i väster. Denna våning kan endast nå inifrån långhuset. Enda ingången utifrån utgörs av en rundbågig, bräddad och svartmålad port i andra våningens södra fasad, vilken nås via en hög trappa i trä. Åtta svagt stickbågiga ljudöppningar, utan luckor och i varierande storlek, är placerade strax under en enkel takfotsgesims som kragar ut i två raka språng med ett sammanbindande konvext listverk. Någon dryg meter under ljudhålen löper en svag utkragning som en linje runt tornet. Enligt den muntliga traditionen visar denna linje hur högt vattnet stod i Ham-

marlunda efter syndafloden. Det ärgade torntaket kröns av en sirlig gjutjärnsspira med vimpel.

I vapenhuset, som är placerat längst i väster på långhusets södra sida, återfinns i den södra fasaden kyrkans huvudingång som består av en port av stående ekplankor med stora dekorativa smidesdetaljer. Porten är placerad i en rakt inskuren nisch som i fasadlivet avslutas med en kölbåge och en inkragning med trepass. På var sida om porten sitter ett mindre rundbågigt fönster med diagonalställda träspröjs. Ovan porten finns en rund blinding med kors vars korsarmar avslutas med trepass. Fasaden avslutas mot sadeltaket med en rundbågefris och gesims. Vapenhusets östra och västra fasader saknar fönster och avslutas med gesimser i tre raka språng.

Långhuset har två högresta rundbågiga fönster i söder och tre i norr, vilka liksom tornfönstret är placerade i djupa nischer och har diagonalställda gjutjärnsspröjs och klarglas. I söder strax intill vapenhuset finns en mindre rundbågig medeltida fönsteröppning som numera är blinderad. Fasaderna avslutas med överlammade rundbågefriser i kritsten som bedömts vara ursprungliga. Mitt i sadeltakets södra takfall sitter ett mindre kvadratiskt takfönster.

Koret är lägre och smalare än långhuset och har ett rundbågigt fönster i söder och ett i norr, båda smalare än långhusets. Fasaderna pryds av samma rundbågefriser som långhuset och i sadeltakets södra takfall sitter ett takfönster.

Tornets övre våningar nås via en utvändigt trappa.

Absidens utsmyckning med spiralvridna halvkolonetter, inspirerad av Lunds domkyrka.

I absidens sentida dörröppning i öster sitter en dörr av stående ekplankor med stora dekorativa smidesdetaljer i en rakt avslutad och inskjuten nisch. Fasadens säregna dekoration består av en blindarkad med spiralvridna halvkolonetter och rundbågar, en utsmyckning som tolkats vara inspirerad av Lunds domkyrkas absid vilken troligen färdigställdes på 1160-talet. Närmast identiska absider finns dessutom på Höörs kyrka samt vid Høms kyrka på Själland. Det tegelklädda taket är indelat i tre triangulära takfall.

Interiör

Kyrkan nås genom vapenhuset vars golv är belagt med rektangulärt gult tegel. Väggar i öst och väst täcks av brädade förvaringsskåp målade i samma grå kulör som det brädade tredingstaket. I den södra väggen som är slätputsat och vitkalkad är två gravhållar uppställda. Den norra väggen utgörs av långhusets södra vägg och har frilagt murverk. Kyrkorummet nås via en fyllningsdörr i ek som sitter i en rundbågad sandstensportal med tympanonfält dekorerat med djurreliefer.

Långhuset är indelat i tre travéer, där kryssvalv vilar på tresprångiga hörn- och sidopilastrar. Golvet är belagt med rött rektangulärt tegel i fiskbensmönster medan de öppna bänkkvarteren står på ett betsat brädgolv med yttre kantbrädor i klarlackad ek. Väggar och valv är vitputsade. På den norra yttermuren i den östligaste travéen återfinns läktarpredikstolen med baldakin. I väster upptar orgelläktaren hela långhusets bredd. Läktaren har ett utpräglat nyklassicistiskt formspråk och vilar förutom i murverken på två toskanska kolonner som bär upp ett utskjutande entablement med

Långhuset sett mot koret i öster.

Långhuset sett mot tornrummet i väster.

triglyfer. Ovan detta står den samtida tempelgavelutformade orgelfasaden vilken flankeras av balustrader. Läktaren och orgelfasaden är bemålade i en bruten vit kulör med detaljer i rött, mörkgrått och förgyllning.

En triumfbåge avskiljer långhuset från koret, som är slaget med ett kryssvalv likt långhusens men med tvåsprångiga pilastrar. Väggar och valv är slätputsade och vitkalkade. Golvet, som är ett trappsteg högre än långhusets, är belagt med åttkantigt gult tegel med röda kvadratiska mellanstenar. Absiden täcks av ett hjälmvalv, slätputsat och vitkalkat liksom väggarna. Det gråmålade brädgolvet är cirka 20 centimeter högre än i koret. Bakom altarring och altaruppsats finns utrymme för diverse förvaring.

Tornets bottenvåning nås från långhuset via ett rundbågigt valv. Rummet har cirkulär planform och är inrett som sidokapell med fristående stolar. Golvet är belagt med rött rektangulärt tegel i fiskbensmönster. Väggar samt det ålderdomliga gratvalvet, daterat till 1200-tal vilket är ovanligt tidigt, är slätputsade och vitkalkade. På den norra väggen hänger läktarpredikstolens gamla bakstycke.

Tornets andra och tredje våning nås via en utvändig trappa. Andra våningens väggar är ömsom vitkalkade, ömsom frilagda. Golvet består av spontade brädor. En smal trappa leder vidare till klockvåningen på tredje planet som domineras av klockbocken i ek. Tornhuven bärs upp av ett dubbelt sparrverk i fur och ek med stödben som vilar mot en hjärtstock.

Kyrkvindarna över långhus, kor och absid nås via en lucka på orgelläktarens södra sida. Valven är oisolerade. Spår av äldre kalkputs och långhusets tre ursprungliga fönster är synliga över valvkapporna, liksom de kalkmålningar på den östra korväggen som tidigare nämnts. 2012 upptäcktes dessutom en målning som tros föreställa S:t Kristoffer på korets norra vägg.

Taklagen i långhus och kor är sannolikt uppförda vid olika tidsperioder under medeltiden, delvis med återanvänt virke som troligen kommer från någon av de föregående träkyrkorna.

Inredning och inventarier

Altarbordet i trä är gråmålat i likhet med altaruppsatsen.

Altaruppsatsen i renässansstil från 1589 är av så kallad additionstyp, med vilket menas att den har flera våningar ställda över varandra. Predellan eller fundamentet har tre svartmålade texttavlor med förgylld text. Även de sex altartavlorna var ursprungligen bemålade på detta vis, med nattvardens instiftelseord på danska, tyska och latin. Dessa försågs på 1700-talet istället med målningar av Pehr Hollbeck föreställande scener ur Jesu liv; Jesu födelse, nattvarden, Jesus i Getsemane, korsfästelsen, uppståndelsen samt himmelfärden. Altartavlorna inramas av fyra kannelerade pilastrar vilka bär upp en profilerad gesims samt en baldakin vars tre fält är blåmålade med molnformationer. Uppsatsen kröns av en medaljong framställande en kvinna med kalk, troligen symboliserande Fides (Tron). I de relativt små sidovingarna finns medaljonger med Henrik Brahes och Lene Thotts vapen, som vid denna tid innehade Löberöds herresäte

Dateringar från 1970-talet tyder på att virket i långhusets och korets takstolar delvis kan vara återanvänt från de tidigare träkyrkorna, uppförda på 1000-talet.

2012 upptäcktes en kalkmålning som tros föreställa S:t Kristoffer.

Altare och altarpupsats.

Detalj av läktarpredikstolen i renässansstil, ett verk av bildhuggaren Jacob Kremberg.

och således är beställarna av uppsatsen. Konstnären bakom altarpupsatsen är okänd, men ett namn som nämnts är bildhuggaren Daniel Tommisen i Malmö.

Altarringen består av en balustrad med svarvade dockor målade i vitgrå kulör. Handfallet är bemålat i en mörkgrå kulör medan knäfallet är klätt i röd sammet.

Predikstolen i renässansstil från 1636 är ett verk av den namnkunnige bildhuggaren Jacob Kremberg. På den tresidiga korgen och dess flankerande flyglar framställs motiv från gamla och nya testamentet i sju rikt skulpterade speglar. Spegelarna indelas av mansfigurer, från vänster föreställande Petrus, Moses, Matteus, Markus, Lukas, Johannes samt ytterligare två oidentifierade individer. Predikstolen var ursprungligen placerad i triumfbågen som en så kallad läktarpredikstol. Någon gång, troligen vid sent 1800-tal, flyttas den till korets södra vägg och verkar då ha fått en något modifierad form. I samband med de restaureringar som genomfördes i kyrkan 1965 sägs det att predikstolen återfått sin ursprungliga form och placerats mot korets norra vägg, där den står idag. Det polykroma måleriet är sekundärt men exakt tidpunkt är inte klarlagt. Uppsatt på väggen under läktaren återfinns det gamla trappräcket.

Den fyrsidiga *baldakinen* är tillverkad 1639 och har profilerad kant med kymationfris i rött och guld samt ett svartmålad fält med förgylld text. Undersidan pryds av kyma-

tion, tandsnitt och bladrankor. Överst tre kartuscher bemålade i blått, rött och förgyllning, varav den mittersta bär Christian IV:s namnchiffer, C4.

Läktarpredikstolens tidigare bakstycke som hänger på väggen i tornets bottenvåning har tre målade vapensköldar i rött, vitt och blått mot brun botten i rundbågade fält. Dopfunten i sandsten är huggen i ett stycke på 1100-talet, troligen av Mårten Stenmästare. Den attiska basen har utskjutande hörn och cuppan är endast dekorerad med en enkel fals upp- och nedtill. Funten vilar på en kubformad sockel i sandsten som tillkom vid restaureringen 1965. Till funten hör en dopskål i mässing som möjligen är tillverkad på 1600-talet.

Bänkinredningen utgörs av öppna kvarter med bänkar i trä, bemålade i en klargrön nyans. De höga, skulpterade gavlarna har nygotiska drag med detaljer som spetsbågar och fyrpass, de sista växelvis bemålade rött respektive blått. Den nuvarande färgsättningen tillkom vid restaureringen av kyrkan 1965. Noterbart i sammanhanget är att bänkinredningen i närbelägna Harlösa kyrka har identisk utformning. Dessa bänkar har troligen tillverkats på 1890-talet och var initialt ekådrade, vilket även skulle kunna vara fallet i Hammarlunda.

Orgeln är tillverkad 1927 av Olof Hammarberg i Göteborg och har sju stämmor fördelade på en manual och bas. Orgeln är placerad bakom den ursprungliga nyklassicistiska orgelfasaden från 1807, vilken precis som orgelläktaren ritades av Olof Tempelman. Den tredelade fasaden med synliga pipor, där det högre mittpartiet kröns av en tempelgavel, har idag endast en dekorativ funktion.

Kyrkan har två *kyrkklockor* i malm. Storklockan är gjuten av M & E Ohlssons klockgjuteri i Ystad och tillkom kyrkan 1924 då den ersatte en tidigare klocka från 1300-talet som numera förvaras på Historiska museet i Lund. Lillklockan från 1898 göts av Firma Joh. A. Beckman & Co Stockholm och ersatte då en klocka från 1516 gjuten av Joachim Petri.

Ljuskronan i tornet av förgylld brons sägs vara kyrkans första ljuskrona och är möjligen tillverkad på 1700-talet.

Oljemålningen under orgelläktaren av konstnären Axel Kulle framställer kyrkan 1879, strax innan predikstolen nedmonterades från triumfbågen. Målningen är skänkt till församling av en släkting till konstnären.

Kyrkogård

Kyrkogårdar som vi känner dem idag, med gångsystem, gravkvarter och gravmonument är ett fenomen som fick sitt genomslag först under tidigt 1800-tal. Medeltida kyrkogårdar var enkelt utformade, gräsklädda och trädlösa, med gravplatser av låga gravkullar utan särskild markering än möjligen ett enkelt träkors. I särskilda fall kunde liggande hällar förekomma, och i mer modern tid enkla trämurar med blomsterplanteringar.

Hammarlunda kyrkogårds äldsta delar har med största sannolikhet varit utformade på liknande vis, och precis som för de flesta medeltida kyrkogårdar var dessa placerade i kyrkans absoluta närhet. De förnämsta gravplatserna, näst att begravas inne i kyrkan, var i kyrkans takdropp. Gravarna var vanligen samlade söder om kyrkan eller i öster i närheten av koret, men gravplatser i norr och väster var också brukligt. Kyrkogården har sedermera utvidgats mot norr och öster i flera omgångar, under 1850-talet, 1878, 1923 och senast 1952.

Idag omges kyrkogården av en låg och delvis murad stenmur som i norr är avtäckt med cementgjutningar. I söder består avgränsningen av en låg gräsbevuxen stenramp. Innanför murarna står rader av lindar som i mitten av 1990-talet ersatte almar. I öster växer en tujahäck och i nordost utgör en tallbevuxen ås en naturlig avgränsning. Här anlades 1955 ett bårhus som i slutet av 1990-talet ersattes av en kombinerad minnes- och urnlund (se vidare nedan).

Huvudingången ligger i söder genom en smidd järngrind. Fler ingångar återfinns i öster och väster. Från en av ingångarna i öster löper en bredare gång kantad av höga tujor i axel med det tidigare bårhuset. De rektangulära gravkvarteren är placerade i

*Hammarlunda kyrkogård har i flera omgångar utvidgats åt norr och öster.
Foto: Pär-Martin Hedberg.*

Kyrkogårdens 1900-talsdel med parställda tujor i centralaxeln som tidigare ledde till gravkapellet.

nord-sydlig riktning med undantag av de äldsta delarna söder om kyrkan, där även öst-västlig riktning förekommer. Stora delar av kyrkogården är gräsbevuxen, medan gravplatserna är belagda med vit och i vissa fall röd singel som omgärdas av låga buxbomshäckar eller polerade stenramar.

Gravvårdarna utgörs till största del av stenar i låg skala typiska för 1900-talet. Kvarteren söder om kyrkan präglas emellertid av det sena 1800-talets gravvårdsideal med högresta stenar eller obelisker. I kyrkogårdens nordöstra hörn på åsen norr om urnlundan har äldre avställda gravstenar samlats. Ovanpå muren i det sydöstra hörnet ligger en spräckt medeltida gravhäll av Höörsandsten.

Byggnader på kyrkogården

Utöver kyrkan finns idag inga byggnader på kyrkogården. 1955 uppfördes ett bårhus efter ritningar av arkitekt Torsten Leon-Nilson. Bårhuset var inbyggt i åsen i öster, med betonggjuten stomme och kopparklädda portar. I mitten av 1990-talet revs bårhuset som då sällan användes och ersattes av en kombinerad minnes- och urnlund.

Kulturhistorisk karaktärisering för Hammarlunda kyrkoanläggning

Den romanska stenkyrkan i Hammarlunda uppfördes under 1100-talet med långhus, kor och absid. Relativt snart därefter, sannolikt under tidigt 1200-tal, tillkom det runda västtornet. Den senast tillkomna byggnadsdelen är vapenhuset i söder från 1400-talet. Flertalet medeltida kyrkor i landet såväl som i Skåne har genom åren byggts om kraftigt, inte minst på 1800-talet. I Hammarlunda har emellertid kyrkans byggnadsvolymer sett likadan ut sedan slutet av medeltiden. Den nuvarande kyrkan föregicks av två träkyrkor, uppförda på samma plats, varav den första byggdes runt mitten av 1000-talet. Upplevelsevärde av den 1000-åriga kyrkliga traditionen på platsen förstärks av att gudstjänsten förrättas i samma kyrkorum som för 900 år sedan, och att kyrkan än idag utgör byns naturliga landmärke.

Exteriört präglas kyrkan av rundtornet i väster, vilket sannolikt uppfördes på 1200-talet. Rundtorn finns idag endast bevarade på ytterligare tre kyrkor i Skåne och har inte heller historiskt sett hört till vanligheterna. Den traditionella förklaringen har varit att runda torn haft försvarsmässigt syfte, men nya rön gör gällande att Hammarlundas västtorn kan ha uppförts som gravkapell för kyrkans dåvarande patronus. Utöver tornet är kyrkans planform och volymer ett mycket representativt exempel på romanskt kyrkobyggnad. Absiden med dess säregna dekorationer antas vara inspirerat av absiden i Lunds domkyrka.

Den välbevarade byggnaden har även höga byggnadsarkeologiska värden, vilka förstärks av de undersökningar av bland annat murverk, puts och taklag som redan utförts. Exempelvis tyder de dateringar som utförts av taklaget på att det delvis kan bestå av återanvänt virke från någon av de tidigare träkyrkorna.

I kyrkans interiör är det medeltida kyrkorummet tydligt läsbart tack vare de enkla valven, triumfbågen och inte minst den rundbågiga passagen till tornet och dess ålderdomliga valv. I övrigt präglas interiören av läktarpredikstolen och altaruppsatsen i renässansstil, den ny klassicistiska orgelläktaren och -fasaden, samt den nygotiska bänkinredningen.

Hammarlunda kyrkogård karaktäriseras av en utformning typisk för 1920-talet och de närmast följande decennierna, med gravvårdar i låg skala omgärdade av lågt klippta buxbomshäckar och polerade stenramar i symmetriska kvarter. Den äldsta delen av kyrkogården, söder om kyrkan, präglas istället av det sena 1800-talets gravvårdsideal med högresta stenar eller obelisker.

Att tänka på:

- Flertalet av landets såväl som Skånes medeltida kyrkor har kraftigt byggts om och till under framförallt 1800-talet. Hammarlunda kyrka bevarar den medeltida byggnadsvolymen och är dessutom en av endast fyra kyrkor i Skåne som har ett bevarat rundtorn. Detta bör beaktas vid alla former av åtgärder i kyrkans exteriör och interiör. Även små ingrepp kan påverka byggnadens kulturhistoriska värden.
- 1970-talets dateringar av taklaget anges vara osäkra. Om ytterligare undersökningar kan bekräfta dateringarna till mitten av 1000-talet, tidigt 1100-tal samt tidigt och sent 1400-tal är rimliga tolkningar att det dels rör sig om återvänt virke från någon av träkyrkorna, dels att takstolarna kompletterats i samband med valvslagningarna som då skulle kunna dateras med större säkerhet.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkan och delar av kyrkogården ingår i fornlämningsområde Hammarlunda 11:1. Lämnningen avser bytomt för Hammarlunda by enligt 1775 och 1836 års kartor och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

En hällristning (RAÄ-nummer Hammarlunda 82) bestående av två runda fördjupningar på en stående flat stenhäll återfinns på insidan av östra kyrkogårdsmuren norr om ingången. Lämnningen skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Underhållsplan för Hammarlunda kyrka, Högseröds Pastorat, Skåne län (2005-11-11). ItArk Arkitekter AB, Helsingborg.

Björkelund, G. Frosta härads historia: kulturhistorisk framställning. Lund: 1944

Jansson, P. Hammarlunda kyrka – i medeltida byggherrars och hantverkarens fotspår, i: Frostabygden 1994. Hörby: Frosta härads hembygdsförening, 1994.

Skånes målerikonservatorer. Hammarlunda kyrka – berättelsen om St Kristoffer: <http://skanesmalerikonservatorer.blogspot.se/2012/11/hammarlunda-kyrka-berattelsen-om-st.html>, hämtad 2016-09-20.

Riksantikvarieämbetet. Fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, hämtad 2015-12-08.

Lantmäteriet. Historiska kartor: <https://etjanster.lantmateriet.se/historiska-kartor/s/searchresult.html?archive=GEOIN&firstMatchToReturnLMS=1&firstMatchToReturnREG=1&firstMatchToReturnRAK=1&yMin=6177408&xMin=401251&yMax=6178408&xMax=402251>, hämtad 2015-12-08.

Länsstyrelsen Skåne, Kulturmiljöprogram: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/lund/Pages/Hammarlunda-Harlosa-Hjularod-Revingehed-Silvakra.aspx>, hämtad 2015-12-09.

Länsstyrelsen Skåne, Kulturmiljöprogram:
http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/kulturmiljos-trak/Pages/Kavlinge_a.aspx, hämtad 2015-12-09.

Platsbesök 2016-01-20. Informanter: Bengt-Åke Andersson, Ellna Fride Andersson, Britt-Mari Martinsson, Allan Olsson, Eva Persson, Helmuth Wolf.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2016-01-20

Fältinventering: Henrik Nilsson och Max Laserna

Foto (där inte annat anges): Henrik Nilsson och Max Laserna

Layout: Henrik Nilsson

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Färdigställd: 2016-09-20